

egyetlen, kizárólagos sínpárra állítani. Nem szabad őt mindenáron belekényszeríteni az egyetlen üdvözítőnek vélt rendszerbe. Nem azt jelenti ez, hogy nem ismertetem meg vele az általam legjobbnak, leghelyesebbnek, legcélravezetőbbnek felfismert ösvényt, életlési, kibontakozási lehetőséget. Feltétlenül meg kell ezt tennem. De ne parancsszóra, a véleménynyilvánítás teljes kiküszöbölésével követeljem tőle eszméim elfogadását, hanem igyekezzem őt meggyőzéssel, születő egyéni véleményének tiszteletbentartásával elvinni oda, ahová szeretném. Sokkal jobb, ha magától jön rá arra, hogy nekem van igazam, mintha nem szól ugyan egy árva szót sem; de az a meggyőződése, hogy neki van igaza, hanem pedig nekem. Az a tanár, aki nem meggyőződéssel, hanem ellentmondást nem tűrő parancsrendszerű felfogásávitellel akarja nevelni tanítványait, nemcsak érzi, de mutatja is gyöngeségét, vagy pedig önhihttsége révén jutott nevelői zsákutcába.

Harsányi István.

K I S E B B K Ö Z L E M É N Y E K .

Pedagógiai irracionalizmus.

A következőkben az örök pedagógiai probléma mélyére igyekszünk hatolni. Ezzel kapcsolatban az »irracionalis« kifejezést nem a szokásos értelemben használjuk: észszerűtlen, okszerűtlen (*vernunftwidrig, contraire à la raison*), hanem matematikai értelemben: végszerűtlen, az egységgel összemérhetetlen, vagyis olyan szám, amelynek értékét nem tudjuk teljes pontossággal kifejezni, hanem csak megközelítően egy végtelen (de nem szakaszos) tizedes tört alakjában. Ilyen pl. a π : 3.1415...

Bevezetésül álljon itt néhány idevágó idézet a most különösen időszerű *Fröbel Frigyes* munkáiból: »A matematika, mint a belső- és külvilág jelensége egyaránt hozzátartozója az embernek és a természetnek. Ilyenképen jelentkezik a matematika mint ember és természet, belső- és külvilág, gondolkodás és észrevezés, mint egyesítő, közvetítő... Az embernevelés matematika nélkül tartahatatlan, ingatag szerencse- és foltozó munka. Mert emberi szellem és matematika ép annyira elválaszthatatlan, mint emberi lelkiület és vallás« (*Menschenziehung* 255. l.). A nemzetnevelés ügyében a mennyiségtan jelentőségét *Széchenyi István gr.* elgondo-

¹ Az első *Kindergarten* alapításának 100. évfordulója. Az idézeteket *Sprangernek* »Aus Friedrich Fröbels Gedankenwelt« (1939) c. tanulmányából merítjük.

lásában az a vélemény határozza meg, hogy minden »mathesisi renden« alapul s a haladást csak gondos »számolás« idézi elő, enélkül tévelygés az ember munkája. (Imre S.: Gr. Sz. I. nézetei a nevelésről, 1904, 157. l.). Jede Wissenschaft enthält nur so viel Exaktes, als angewandte Mathematik in ihr steckt (Kant).

Fröbel »matematika filozófiája«¹ — jegyzi meg Spranger — önmagában talál mélyértelmű kifejezésére. Jelentős az a fordulat is, amely a matematikát »a szükségszerűség és szabadság termékének« mondja.

A tudományos pedagógia voltaképpen alkalmazott fiziológia, lélektan, etika, esztetika, logika és társadalomtan (Pauler Ákos: A pozitív pedagógia alapelveiről Magy. Paedagogia 1902, 1. lap). Nevelésen, oktatáson pedig tág értelemben felnőtteknek (*P*) a művelődés érdekében rendszerint kiskorúakra (*p*) gyakorolt hatását értjük a környezet, külvilág (*K, k*)² figyelembe vételével. E hatások és kölcsönhatások folyamán mindkét oldalon mozgásba jönnek a testi (*T, t*), a szellemi (*S, s*) és a lelki-erkölcsi (*L, l*) erők, képességek. Ha tehát Fröbel szellemében, elgondolásában a pedagógiai problémának matematikai fegyverzettel igyekszünk mélyére hatolni, a következő képletekből, függvényekből (*f*) indulhatunk ki: I.

$$P = f K (T, S, L) \qquad p = f k (t, s, l)$$

E képletek szimbolumának kettős értelme van: egyrészt globálisan szemléltetik a személyt (*P, p*), másrészt kialakításának, kialakulásának folyamatát. Amaz a ma természeti adottságai, utóbbi a jövő kialakítottsága (»majdanisága«?): mindkét esetben a »kerek egész« áll előttünk. Ez az átfogó, összesítő, integráló eljárás egyedül jogosult a pedagógiában és mind jobban tért hódít.

Mint hogy az említett adottságok, képességek mindkét személyben a legkülönbözőbb fokon fordulhatnak elő, a *P*-nek *p*-re való hatásában szinte végtelen eset, lehetőség tárul elénk. Számuk, hogy úgy mondjuk, többszörösen végtelen lesz, mihelyt a három főképeséget, megannyi integrált, elemeire (differenciáljaira) bontjuk szét. Ezek, csak a fontosabbakat említve, a következők.

Testiek: erő, bátorság, ügyesség, kitartás, edzés, ellenállóképesség, szépség, kézügyesség...

Szellemiek: önálló, mélyen szántó gondolkodás, gyors felfogás, jó emlékezőtehetség, előadói és írói készség, egyéb különleges szellemi tehetség...

¹ Csak címét ismerem a következő legalább is »érdekesnek« ígérkező munkáknak: J. J. Wagner: Mathematische Philosophie, Erlangen 1811 (!). Edm. Husserl: Philosophie der Arithmetik (1891). — Adolf Stöhr: Algebra der Grammatik (1898, 144 l.).

²A külvilágra időbeli, térbeli és személyi vonatkozások érvényesek. (Adolf Matthias: Praktische Pädagogik, 3. kiad. 1908, 3—4. l.)

Lelki-erkölcsi: vallásosság, hazaszeretet, ember- és szülőszerelem, jellemesség, igazságszeretet, hűség, önzetlenség, önmegtartóztatás, önnevelés, önfegyelmzés, könyörületesség, erkölcsi viselkedés, művészetek...

Ezeket a tulajdonságokat képletesen a következő egyenletekkel szemléltethetjük: II.

$$\begin{aligned} T &= \text{Summa } (T_1 T_2 T_3 \dots), & \text{illetőleg } t &= \text{Summa } (t_1 t_2 t_3 \dots) \\ S &= \text{ " } (S_1 S_2 S_3 \dots), & \text{ " } s &= \text{ " } (s_1 s_2 s_3 \dots) \\ L &= \text{ " } (L_1 L_2 L_3 \dots); & \text{ " } l &= \text{ " } (l_1 l_2 l_3 \dots) \end{aligned}$$

Ha ezeket az értékeket az I. csoportbeli egyenletekbe megfelelően helyettesítjük, a következő ismét nagyobb távlatot és lehetőségeket szemléltető egyenleteket kapjuk: III.

$$\begin{aligned} P &= K \text{ f } (T_1 T_2 T_3 \dots \quad S_1 S_2 S_3 \dots \quad L_1 L_2 L_3 \dots) \\ p &= k \text{ f } (t_1 t_2 t_3 \dots \quad s_1 s_2 s_3 \dots \quad l_1 l_2 l_3 \dots) \end{aligned}$$

Az ezek alapján elképzelhető megszámlálhatatlan eset — a szerint, hogy mind az egyik mind a másik félnél kedvező (tevéleges +) vagy kedvezőtlen (nemleges —) adottságokkal van dolgunk, a következő négy kölcsönhatású főcsoportba (kategóriába) sorozhatók:

1. Egyenirányúak pozitív értelemben: $+P \leftarrow \text{—————} \rightarrow +p$
2. " " negatív " " $-P \leftarrow \text{—————} \rightarrow -p$
3. Ellentétes irányúak poz. és neg. értelemben: $+P \leftarrow \text{—————} \rightarrow -p$
3. " " " " " " $-P \leftarrow \text{—————} \rightarrow +p$

Ezzel kapcsolatban talán szabad utalnom »Gegenwart und Zukunft der körperlichen Erziehung« című művemre (Berlin 1904, 91 l.) és a 61—63. lapon közölt kísérletre: »*Versuch einer Klassifikationstabelle der Menschheitstypen auf dreiteiliger Grundlage*«.

Eddigi fejtegetéseink *matematikai bizonyossággal* állapítják meg a következő, eddig *csak általánosságban* ismert és elismert tételeket:

1. Minden egyes nevelési eset egyúttal egyetlen »pedagógiai szituáció«, más szóval a nevelésben nem akad két teljesen azonos eset.

2. A nevelés még a legkedvezőbb feltételek, adottságok mellett (l. fent: $+P \leftarrow \text{—————} \rightarrow +p$) is csak többleteljesítményt eredményezhet, az eszményt csak többé-kévesbbé közelítheti meg. Népszerűen kifejezve: a neveléssel sohasem készülünk el.

3. A külvilágnak nem tudatosított hatásain kívül a nevelés sikere a nevelő és a nevelt (P, p) tudatos strukturális befolyásának viszonyától függ.

4. A III. sz. képletek röntgenszerű bepillantást engednek a mostanában felvetett »Kitűnőek Iskolájának« lényegébe, bonyolult szerkezetébe és megvilágítják a megvalósításával kapcsolatos nehézségeket.

A nevelés kérdésének immár matematikai alapon eszközölt tisztánlátása pszichológiai, filozófiai és pedagógiai elgondolások kapcsán már régebben jelentkezett. Erre nézve álljon itt a következő két szavatossági forrás. *Rousseau* »Émile«-jének bevezetésében olvassuk: »Ily módon a nevelés művészet lévén, csaknem lehetetlen, hogy sikerre vezessen, mert a sikerhez szükséges együttműködés nem függ senkitől. Teljes gondossággal legfeljebb többé-kevésbé megközelíthetjük a célt, de szerencse kell hozzá, hogy elérjük«. A gyakorlati és elméleti pedagógia viszonyának bevezető fejtegetéseiben *Adolf Matthias* is utal rá (id. m. 1. l.), hogy amannak a valóban elérhető bemutatására kell törekednie... az iskolai élet mindennapi jelenségeit pedig az emberi viszonyok tökéletlenségének mértéke és mindenképen korlátozott javítási lehetősége szerint kellene megítélni.

Arra a kérdésre, hogy a pedagógiai irracionálizmussal szemben miként viselkedjünk, csak egy és egyértelmű választ adhatunk: bele kell nyugodnunk. Az isteni bölcsesség itt is megtalálta azt a megoldást, amely az emberiség javára szolgál. Mert ellenállás és surlódás nélkül nincs mozgás, mozgás nélkül pedig nincs fejlődés, haladás, nincs élet.

Térjünk vissza még egyszer Fröbelhez. Spekulatív szempontjainak eredményeként a gömböt tekintette igazi östestnek: az I. adományban a lapda a gyermek első játékszere. Már pedig a golyó kerület, felület és terület szerint háromszorosán van odaláncolva az irracionális π -hez, ami annyit jelent, hogy a legtökéletesebb test értékeiben, méreteiben csak tökéletlenül fejezhető ki. Ez azonban már úgylátszik átnyúlik a metafizikába (*horror absoluti*). Nem tudom, vajon Fröbel ráeszmélt-e erre a jelenségre, írásaiban nyoma van-e? Mindenesetre közfelfűvő annak gondolata, hogy ezt az abszolutummal szemben tapasztalható tartózkodást az élettelen tárgyakra átvigyük az élő lényekre, utalással ezeknek tökéletlen voltára.

Erről a kísérletszámba menő cikkekéről — spekulatív-pedagógiai rapszodiának nevezhetném — *Eduard Spranger* lekötelező módon a következő megjegyzéseket bocsátotta rendelkezésemre: »Ön a pedagógia irracionális voltát a matematika értékmértékén fejti ki és ezt szokott kedvességével (*mit gewohnter Grazie*) végzi, amennyiben a matematika-barát Fröbelhez kapcsolódik. Herbart is kedvelt ilyen exakt konstrukciókat. Én a szellemtudományok felől

jövök és azért előzetesen nem alkalmazok matematikai mértéket. Ilyenkor inkább a dialektikáról beszélek a pedagógia területén. Ön is önmagától ilyen fogalmazásokra (*Formulierungen*) jut. A Fröbel-kutató Erika Hoffmannak van egy művecskéje: »*Die Dialektik in der Pädagogik*« (Göttinger Studien zur Pädagogik). Épen Fröbel hangsúlyozta ismételtén a dialektikát a pedagógiában és szemléltette közvetítés törvényében. Így azután igen szép gondolatra tereli Ön a figyelmet: amikor a matematikai isteni ősalakra hivatkozik, ott is a racionális-törvényszerűségben valami lényegesen irracionálisra bukkan. Mert a π szám, ez az alapmeghatározója a testi és a planimetriai világnak, szintén irracionális szám. Ezzel a pedagógiai, gamológiai, metafizikai lemondással tehát érett életünk hátralevő részében meg kell barátkozni. Teljesen osztozom ezért Önnek eredményében és ezen felül hivatkozom Goethe mondására: »*Unsere Existenz durch Vernunft dividiert geht nicht auf*«.

A lángelméjű költőfejedelem is vallja, hogy a lét nem osztható maradék nélkül az ésszel. A lét, az élet tehát irracionális, végszerűtlen, de nem észszerűtlen...

Kemény Ferenc.

A családi önzés.

Volt idő a tudományban, amikor egyesek el akarták hitetni velünk, hogy az emberek lekötöttsége házasságban, családban stb., valami kigondolt, kényszerített dolog, olyan, amely nem felel meg az őállapotnak és ezért természetellenes vagy legalább is mesterseges. Szobatudósok az íróasztal mellett ülve kigondoltak egy őshordát, amelyben mind szexuális, mind társadalmi tekintetben minden kötöttség hiányzott. Ma már tudjuk, hogy ez az állapot az állatvilág körében is ritka. A legtöbb állat családban él és neveli fel kicsinyeit. Ami pedig az embert illeti, az etnológia újabb kutatásai ép a legősibb állapotban élő népeknél, például az ausztráliai bennszülötteknél, hegyi malayiaknál stb., a tiszta állapotban lévő monogámiát találták meg. Ugyanezt bizonyítják az emberiség multjára vonatkozólag a legrégebbi mondák.

Igaz viszont, hogy amilyen ősi és természetes intézmény a család, épp oly régi időkre nyúlik vissza és áll vele szemben ellenlábas a az emberi intézmények körében: a »szabad szerelem« és a gyermekeknek családon kívül való felnevelése. Gyakran összevegyül és alkut köt egymással a két forma, a többnejűség, illetőleg a többférjűség alakjában. Sok mai ember, aki házasságát többször válással szakította meg és mindannyiszor új házasságot kötött: korunkban is a folytatólagos poligámia vagy poliandria állapotában él. A »szabad szerelem« elnevezés alig több száz évesnél, de maga a jelenség pl. már a germánok körében is megtalál-

ható volt, mégpedig békés egymásmellettségben a tiszta monogám házassággal, amint ezt többek között *Tacitus* feljegyzéseiből tudjuk. A gyermekeknek legalább jórészen családon kívül történő felnevelésére pedig legismertebb példa *Lykurgos* Spártája. Nem hiányzott továbbá a régi korokban sem a szabadszerelemnek — akár a nőközösség, akár a hol egekig magasztalt, hol mélyen megvetett prostitúció formáját öltötte —, sem a gyermek családon kívüli nevelésének tudatos és elméleti indokolása. Lykurgos intencióiban az utóbbit, Platon *Politeia-jában* mind a kettőt megtalálhatjuk. Az indokolás mindig egy erősen kollektivisztikus és kommunisztikus állami és társadalmi berendezkedés valódi vagy vélt érdeke. E szerint a gyermekből felnövő, későbbi férfi csak akkor lehet egész szívvel, maradék nélkül az államé, vagy a közösségé, ha mentes a »családi önzés«-től, vagyis attól a jelenségtől, hogy családja tagjait szereti csupán, nem pedig a közösség valamennyi tagját, vagy legalább is, hogy előbbieket utóbbiaknál sokkalta inkább szereti és szolgálja. Senki sem lehet egészen a közösségé, ha részben megtartja magát családjá számára.

Tudjuk, hogy a modern gazdasági, társadalmi és kulturális élet számos oly jelenséget hozott, amelyek a családot is megingatták, szinte problematikussá tették. Elméletileg sem hiányoznak családellenes tanok vagy törekvések. A marxi szocializmus és a bolsevizmus fel akarta számolni a családot, és pl. *Kollontaj* asszony, a Szovjet volt norvégiai nagykövete, ismert szociológiai író, némely művében azt fejtegeti, hogy a gyermeknek a családtól való elszakítása és kollektív felnevelése a jövő nemzedéket meg fogja szabadítani a családi önzéstől, szociális lényvé teszi, mert mindazt a szeretetszükségletet és szeretetkészséget, amelyet a »régi társadalom« gyermeke a család szűk körére volt kénytelen önmagában korlátozni, a kollektív társadalomban szét fogja árasztani a közösségre.

A gondolat, amint látjuk, nem új és első pillanatban helytállónak is látszhat. Valójában azonban tévedés, és könnyű rámutatni gyengéjére. Először is a család megszüntetése és a család nélküli nevelés vétség a természet ellen, természetellenes. Ha a családot a nevelésből kiiktatjuk, akkor erőszakosan el akarunk nyomni oly ősi, elementáris és nem csupán az embernél, hanem minden élőlénynél megtalálható érzelmeket, mint a szülői és gyermeki szeretet és ragaszkodás. Másodszor pedig egyáltalában nem áll, hogy a családon kívül nevelt gyermek szociálisabb lény volna, mint a családban nevelődött. Pontos statisztikai és lélektani adatgyűjtés és összehasonlítás ugyan még nem történt ebben az irányban pl. árvaházakban, lelencházakban felnevelt és családban élő ifjak vagy felnőttek között, de az alkalmi megfigyelés semmiféle adattal nem támogatja a fenti állítást. Kétségtelen továbbá, hogy

a család a legtökéletesebb és legsokoldalúbb formája a közösségeknek, kicsiny, de kiteljesedett. A család a társas együttélés pótolhatatlan iskolája a gyermek számára, benne megtanulja az összes alapvető társas kapcsolatba való beleilleszkedést, mégpedig a legzsengőbb korban. Épen a családon kívül felnövekedő gyermeket fenyegeti tehát az a veszedelem, hogy szociális érzéke, érzelme és gondolkodása hiányosabb, csökkentebb és csökevényesebb lesz.

A család és a családi nevelés intézménye tehát egyáltalában nem avult el, sőt ellenkezőleg, nagy jövőnek néz elébe. A családi önzés jelensége csak azt bizonyítja, hogy ez idő szerint a család még nem valósul meg tökéletesen, és a jövőben, lényegének ép-ségben tartása mellett, tökéletesebb családi életre van szükség. A család és a családi nevelés tökéletesítése pedig nem utolsó sorban a családi önzés elkerülésében kell, hogy álljon. Mert családi önzés van és létezik, ezt még pl. a római katolikus egyház is helyesen látja, és, noha egyébként a monogám házasság és a családvédelem legintranzigensebb és leghűbb követelője, papjainak nőtlenységét is megkövetelve, elismeri, hogy bizonyos élethelyzetben feszültség állhat fenn a család szolgálata és más közösségnek — jelen esetben a hívők Istennel alkotott közösségének — szolgálata között.

Anélkül, hogy hajszálnyival is csökkenteni akarnók az iskolai nevelés fontosságának és szükségességének nyilvánvalóságát, az is kétségtelen, hogy a nevelés e két tényezője közül a családi nevelés a jelentősebb, hatékonyabb. Először is a családban egyénibb nevelő reáhatásra van mód, mint az iskolában, ahol csoportos nevelés folyik. A vérségi kapcsolat ezt az egyéni reáhatást bensőségben és intenzivitásban csak fokozza. Másodszor pedig a gyermek az iskolában csak 6 éves korától fogva tartózkodik, akkor is a nap 24 órájából csak a szorgalmi idő hétköznapijainak 4—5 óráját tölti el ott. Különös jelentőséggel esik itt latba az első 4—5 életév, mert a lélektan mai tudása szerint ez az idő eldönti egész életre a gyermek jellemét.

Mi is az az »önzés«? Kevés szó körül akad akkora fogalomzavar, mint itt. Némelyek beszélnek »egészséges önzés«-ről, és azt állítják, sőt nyilvánvalónak is tartják, hogy ez szükséges az életben. Mások szerint minden törekvésünk és érzelmünk önző, mert »önzetlenségünk« is végeredményben jólesik nekünk, valamely vágyunkat és szükségletünket elégíti ki. Mindezek a vélekedések azonban sem az »önzés« szó fogalmi jelentésének logikai tisztázásán nem gondolkodtak eléggé, sem pedig megfelelő lélektani tájékozottsággal nem rendelkeznek.

A modern lélektan körében számosan felismerték, hogy az, amit általában önzetlenségnek nevezünk, rendszerint ál-önzetlenség, az öngyűlöletnek, az önmagunktól való menekvésnek egy

formája. Viszont ugyancsak számos modern lélekkutató — *Scheler, Klages* és mások — rámutattak arra a körülményre, hogy az önzés a hanyatló életerőnek, a csökkent és gyenge vitalitásnak tünete. Az egyén életében a családotti bizalom, a hosszú betegség stb. vezethet az önzés jelenségeire. A közösség életében pedig mindig hanyatlásnak jele annak az individuális önzésnek korlátlan uralomra való jutása, amely nem ismer megszorításokat az egyén jogai számára. Mármost ugyanez az önzés nem csupán az egyént töltheti el, hanem valamely kisebb vagy nagyobb közösséget, egy családot, egy falut vagy várost, egy népet stb. is. Ebben az esetben családi, népi stb. önzésről beszélhetünk, amikor is az egyén nem ismer korlátokat, ha a család tagjainak, városának, a népközösségnek stb. jogairól van szó.

Lélektanilag tévedés tehát, hogy minden törekvésünket önzésnek fogjuk fel, vagyis azt véljük, hogy törekvésünk végcélja mindig a saját gyönyörünk, érzelmi kielégülésünk, és semmi más. Épen ellenkezőleg, az egészséges lélek törekvései nem arra az érzelmi kielégülésre irányulnak, ami a törekvés sikerét kíséri és jelzi a lélekben, hanem bizonyos javaknak elérésére, megvalósítására, amelyeknek értéke magában a törekvés tárgyában van. Az erős, egészséges életet és lelket bizonyos odaadás és tárgyilagosság jellemzi: nem arra törekszik, ami csak »neki fontos«, hanem az értékre, arra, ami »önmagában fontos«. Ha valaki minden törekvésében csupán önmagát akarja élvezni, vagyis, ha célja nem maga a törekvés tárgyi sikere, hanem az ezzel járó gyönyör, akkor elfajult, beteges lélekkel van dolgunk. A hédonizmus és szubjektivizmus lélektanilag mindig beteges jelenségek, amelyek önmagukat teszik lehetetlenné, hiszen sikertelenségre kárhoztatják törekvéseiket, amikor nem a törekvés végcélja és sikere a fontos, az igazi cél számukra, csak a velejáró önélvező kielégülés. Így aztán ép ettől a kielégüléstől is elesnek.

Ugyanez a helyzet a családi önzés esetében is. Itt az egyén nem arra törekszik, ami önmagában fontos, hanem csupán arra, ami a családnak fontos, a család tagjainak érdekeire és kielégülésére. Tehát pl. nem az a fontos számára, hogy a gyermek szívében emberszeretet éljen és értékes emberré váljék, hanem csupán az, hogy a gyermek őt és a család többi tagját szeresse. Tudjuk azonban a gyermeklélektanból, hogy a gyermek bizonyos értelemben a legintranzigensebb lény, mert nem ismer megszorításokat és kivételeket. Ami egyszer szabad és helyes, az mindig szabad és helyes: ez a gyermeki észjárás. A Fővárosi Pedagógiai Szeminárium volt lélektani laboratóriumában nem egyszer fordult hozzám szülő nevelési tanácsadásért a következő vagy hasonló panasszal: »Kérem, én nagyon szeretem gyermekemet, mindent megszerzek neki, szeretettel bánok vele, tőlem csak szeretetet kap stb., mégis hideg;

gyengédtelen, szeretetlen velem szemben.« A kikutatás (exploráció) folyamán aztán rendszerint kiderül, hogy a szülői önzés esete forog fenn. A szülő valóban csak szeretetet nyújt, amikor saját gyermekével áll szemben, de ugyanezt más embertárs iránt már nem tanúsítja, és a gyermek látja, amint a villamosmegálló-nál a szülő félretaszít más gyermekeket, hogy a sajátjával előbb szállhasson fel, vagy hallja, amint otthon a szülő terveket sző más embernek rideg, önző kihasználásáról stb.

Természetesen nem csupán a családi önzés lehet a lélektani magyarázata, hogy a gyermek a szülők szeretetét önzéssel viszonozza, hanem a családtagok egyéni önzése is, illetőleg átmeneti esetek az egyéni és a családi önzés között. Gyakran tapasztalható laboratóriumunk nevelési tanácsadási esetei alkalmával, hogy a gyermek azért nem szereti szüleit, mert ezek szeretik ugyan őt, de nem tanúsítanak szeretetet saját szüleik, a gyermek nagyszülei iránt, és így példájukkal »nevelik« gyermeküket a szülő iránt való szeretet hiányára. A gyermek nem azt teszi, amit a szülő mond neki, hogy tegyen, vagy szeretné, hogy a gyermek tegye, hanem azt, amiről tapasztalja, hogy a szülő is cselekszi. Ha tehát a gyermek otthon azt hallja szüleitől, hogy az egyik nagymama boszorkány, hogy a másik nagymama minék jött el stb., akkor érthető, ha ő sem tanúsít valami nagy tiszteletet és gyengédséget szülei iránt.

A szülőknek egymás között való ellenségeskedése is olyasféle jelenségekre vezethet s gyermek és a későbbi felnőtt lelkében, mint a családi önzés. Előfordultak már laboratóriumunk gyakorlatában oly esetek, hogy valamely felnőttnek szülei egész életükön át marták egymást, és az illető gyermekkorában ennek tanuja volt. A hatás egész életre szóló, de különböző lehet. Némelykor a gyermek szívében kihál a szeretet, a szülők egyike vagy mindketteje iránt, de találkoztam oly esettel is, amidőn érdekes módon a gyermek és a későbbi felnőtt is megőrizte szeretetét a szülőkkel szemben; de alkalmilag kemény és kegyetlen tudott lenni, tehát hiányzott belőle a szeretetre való képesség más embertársak iránt, amit titokban maga is érzett, és nem egészen sikeresen iparkodott túlpótolni pillanatnyi, ötletszerű nyájasságokkal, kedvességekkel az emberekkel szemben; a szeretés és kissé hisztériás szereplés vágyának megnyilatkozásaival. Utóbbi nőknél nemi területen a kacérkodás túlzott, de hideg formáit öltheti. Sajátos módon rendszerint akkor marad meg a gyermekben a szülő iránti szeretet a szülők ellenséges, de mégis együttmaradó családi élete mellett, ha ezek egymás iránt való gyűlöletüket kiöntik a gyermekekre, és azt túlkeményen nevelik. Ilyenkor azonban a gyermek annál keményebb és egyúttal alattomosabb is lesz embertársai iránt, ami esetleg már a gyermekkorban is mutatkozhatik, a túlságosan verekedési hajlamban, állatok kíntzásában stb.

Lélektani szempontból igen érdekes, erkölcsi és emberi szempontból azonban annál szomorúbb az az eset, amidőn valamely szülő a gyermekén keresztül hatalmában tartja, zsarolja, kényszeríti a másikat. A gyermekek ezt, a serdülés korába jutva, előbb-utóbb legalább is megsejtik, és akkor lelki katasztrófa fenyegeti őket.

A család érdekei természetesen ellentétbe kerülhetnek magassabb közösségeknek, pl. a nemzetnek érdekeivel, de csak helytelen, önző családi szellem esetén. A történelem ismer eseteket, amidőn uralkodó családok a maguk dinasztikus érdekeinek feláldoztak nemzeti érdekeket. A helyes, egészséges családi érzület azonban nem csupán nem akadály a nemzeti érzület kifejlődésének és a nemzet boldogulásának, hanem ellenkezőleg, hathatós előfeltétele. Nevelési tanácsadási eseteink alkalmával a Fővárosi Pedagógiai Szeminárium egykori lélektani laboratóriumában szerencsére nem csupán a családi önzésnek, hanem az egészséges, értékes családi szellemnek szép példáival is találkozhattunk. Vannak még igaz keresztény és nemzeti szellemű magyar családok, és ezekben a bensőséges családkultusz mély összhangban áll, egységbe forrott az igazi hazafias-sággal.

A katonás, kemény nevelés sem okvetlenül kívánja a gyermek kiemelését a családból. A spártai példával szemben ott áll az erős és kegyeletes japán családi szellem, amely azonban a legjobb támaszt nyújtja a japán katonai nevelés számára is, mert a család súlyos becsületbeli ügyének tekinti, hogy a gyermek minden katonai vonatkozásban, a katonai nevelésben, a béke és a háború összes vonatkozásaiban megfeleljen, kötelességének eleget tegyen.

A családi önzés azonban kétségtelenül csak álhazafiasságot eredményezhet, azt a »hazafiasságot«, amelynek köpenye mögé a legsötétebb emberi tulajdonságok bújhatnak el, és amelyről *Johnson* méltán mondja: »A hazafiasság a gazemberek végső menedéke«. Ez a »hazafiasság« nem a hazának él, hanem a hazából, és nem más, mint élősködés a hazafiasságon, annak látszata alatt önzést rejtegetve.

De szűkebb értelemben a család önzésének, tágabb értelemben pedig a családban való önzésnek és a gyermekek ebből eredő neveléslélektani kárainak kimeríthetetlen sokféle eseteit lehetne felsorolni. Elég az egyetlen gyermek esetére utalnom. Nagy túlzás volna valakit, csak azért, mert egyetlen gyermeke szüleinek, selejtesebb emberpéldánynak tekinteni másnál. A valóban szakképzett ember, a művelt ember sohasem általánosít. Így kétségtelen, hogy vannak oly emberek, akik testvértelenül nőttek fel, és mégis minden tekintetben ép oly jól megállják helyüket, mint mások. De az is kétségtelen, hogy az egyetlen gyermek sok esetben önző és mégis gyámoltalan, nem életrevaló és visszahúzódó, magányos és zárkózott. Egy vonás pedig csaknem kivétel nélkül minden egyet-

len gyermeknél megtalálható, és pedig, hogy idegenül áll az emberek között. Ismétlem, ne legyünk igazságtalanok. Néha kiválóan értékes egyetlen gyermekkel is találkozhatunk. Azonban még ebben az esetben is valahogyan rokonszenves idegennek érzik őt az embertársak, vagy pedig naiv gyermeknek felnőtt korban is, noha esetleg ez a gyermeki ártatlanság mély belátással, ragyogó képességekkel és szívvel egyesül nála. — Tudjuk azonban, hogy az egyetlen gyermek gyakran a családi önzésnek következménye: a szülők nem akarnak többet, hogy a vagyon egy kézben maradjon, hogy a feleség el ne veszítse fiatalágát, karcsú termetét, vagy, hogy elmehessen hivatalba, munkába stb. Itt is bebizonyosodik, hogy a családi önzés, az »önmagában fontos« értékek helyett »a családnak fontos« célok kitűzése gyakran önmagát teszi lehetetlenné, előbb-utóbb. Az egyetlen gyermek hiányzó életrevalósága, hiányzó gyakorlatiassága megbosszulja magát azon a családi vagyonon, amelynek érdekében eredetileg a gyermek egyetlen maradt.

Általános neveléslélektani törvényszerűség gyanánt mondható ki, hogy a családi önzés — mint minden önzés — lényegénél fogva elesik attól a sikertől és kielégüléstől, amit elérni szeretne, de amit csak az egészséges vagyis önfelelt és tárgyilagos cselekvés érhet el. Ép ezért a családi önzés mindig csalódást hoz. A szülő pl. csalódik gyermekében, mert ez vele szemben is önző lesz.

Azonban a »csalódás« fogalmával igen elővigyázatosoknak kell lennünk, főleg akkor, ha valakit arról hallunk panaszkodni, hogy ő szeretetében »csalódott«. Ebben az értelemben úgyszólván nincs is igazi csalódás. Ha az a látszat vagy a vélemény, hogy valaki csalódott abban, akit szeret, pl. gyermekében, akkor ez a vélemény a dolgoknak hamis és elégtelen szemléletéből adódik csupán.

Ami egyéniségünket, személyiségünket a legmélyebben jellemzi és döntően meghatározza, az nem szavainkban, nem is tetteinkben keresendő. Szavak és tettek egyaránt hatalmunkban állnak és ezért lehetnek képmutatók is. A legnagyobb gonosztevő is tehet egyszer-egyszer jót, anélkül, hogy megszűnne gonosz lenni. Sokkal inkább kifejezik egyéniségünket taglejtéseink, arcvonásaink, mozdulataink, mint beszédünk és tetteink.

Igazi törekvéseink tetteink mögött gyakran rejtve maradnak. Törekvéseink azonban mindig valamely értékre irányulnak, még az értékellenes, pl. az önző törekvés is értékre irányul, de alacsonyabb értéket igenel magasabb érték rovására. Egyéniségünket és jellemünket tehát választásaink döntik el, vagyis értékeléseink, különösen az a körülmény, hogy mit értékelünk többre és mit kevesebbre? Az élet bizonyos helyzeteiben és pillanataiban mármost eláruljuk igazi jellemvonásainkat, anélkül, hogy akarnók vagy csak észre is vennők. Ezek a pillanatok életünk sorsdöntő válasz-

útai, mert ekkor választjuk meg barátainkat, élettársunkat, ekkor döntjük el, milyennek akarjuk gyermekünket stb. Az az ember-típus, amit a másik lényben: szerelmesben, barátban, gyermekünkben választunk, megismerteti a saját szívünk határozmányait. Amint külföldön *Jung* lélekelemzése, nálunk *Szondi* ösztönlélektana felfedezi, a szeretet oly lelki áramlatnak hulláma, amely személyiségünk mély, alsó rétegeiből szökik fel az élet látható felszínére. Minden szeretet: keresés. Keressük önmagunkban a szeretett személy képét, amelyet önmagunkból rávetítettünk, amidőn megszerettük. Férfi a nőben, nő a férfiban, barát a barátban, szülő a gyermekben a saját lelkének képét keresi. Ha tehát pl. a szülő úgy érzi, hogy gyermekében csalódott, a legtöbb esetben nem áll fenn valójában semmiféle csalódás. A gyermek kezdettől fogva ugyanaz, mint amilyenek a szülő kezdettől fogva ismerte, szerette és akarta, amilyené nevelte. Csakhogy utólag aztán ő is szenved a gyermek lényének következményeitől, és ezt nevezi csalódásnak. Olyasféleképen áll itt is a dolog, mint akár a szerelmi csalódások esetében. Ha valakihez szerelme hűtlenné vagy méltatlanná válik, akkor barátai vagy barátnői azzal vigasztalják a szerencsétlent, hogy »csalódott«. Lelke legmélyén azonban jól érzi, hogy nem így áll a dolog, hanem, hogy szerelmesének ép azok a tulajdonságai vonzották legjobban, amelyekből lélektanilag hűtlensége is következett, vagy fordítva, amiért most már méltatlannak érzi magához egykori szerelmét.

Kant híres kategórikus imperativusza jól látja az erkölcsiség, az értékes törekvés egy lényeges vonását abban a körülményben, hogy csak az a törekvésünk helyes, amely mások törekvése gyanánt elgondolva sem ellenkezik eredeti törekvésünkkel. Népszerűen: amit nem kívánunk magunknak, ne kívánjuk másnak sem, mert más ép úgy kívánhatja minekünk. A családi önzést is ugyanezen a mérlegen kell lemérnünk a nevelésben: ha a szülők a család érdekében a gyermeket önzésre nevelték, akkor a gyermek önzése előbb-utóbb meg fog nyilatkozni a családdal szemben is, és így kifejtőzik az önzésben rejlő önellenmondás.

A családi önzés elkerülése a szociális nevelésnek, közelebről főleg az emberszeretetre való nevelésnek feladata. A szeretetet nem lehet parancsolni, mert a szeretet nem függ közvetlenül akaratunktól. Hogy tudunk-e szeretni, az attól függ, megvan-e bennünk lélektanilag a szeretetre való képesség. A nevelés azonban megteheti és meg kell, hogy tegye, hogy a gyermeknek az élet ezer különféle konkrét alkalmainál megmutassa, miben áll a szeretetnek helyes gyakorlása.

Noszlopi László.